

## DİLİN İŞLEVLERİ: METİN EYLEM KURAMI YAKLAŞIMI

Veysel KILIÇ\*

### ÖZET

Bu çalışmada dilin işlevleri, metin eylem-kuramı açısından incelenmeye çalışılacaktır. Öncelikle dilin işlevleri söz-eylem kuramı açısından irdelenecektir. Söz-eylem kuramı yalnızca tümce düzeyinde kaldığı için doğal dillerdeki tüm eğretilmeleri açıklamak konusunda yetersizdir. Metin-eylem kuramı, söz-eylem kuramının sınırlarının genişletilerek metni de içine alan ve onu değerlendirmeye konusunda daha yetkindir.

Son olarak da dilin işlevleri her iki yaklaşım açısından eleştirel bir biçimde incelenmeye çalışılacaktır. Bir yaklaşımın ötekisinden daha üstünlüğü vurgulanmayacak ancak söz-eylem kuramının, dilin işlevlerini açıklamak açısından kimi yetersizliklerine değinilecektir.

**Anahtar Kelimeler:** İletişim, işlev, söz-eylem, metin-eylem, kişilerarası, metinsel, anlatım, betimleme, düşsel

### ABSTRACT

In this article language functions will be examined in the frame of text-act theory. Language functions will be assessed from the point of view of speech-act theory first. Since speech-act theory can explain language functions at the sentential level only, it cannot explain all metaphors in natural languages. Text-act theory is the extension of speech-act which can go beyond the sentence.

Finally, language functions will be assessed from both theories critically and the validity of both approaches will not be disputed, however certain undesirable consequences of speech-act theory will be highlighted.

**Keywords:** Communication, speech-act, text-act, function, interpersonal, textual, interactional, expressive, conative, emotive

---

\* Beykent Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu Müdürü

## 1. METİN – EYLEM KURAMI AÇISINDAN DİLİN İŞLEVLERİ

### 1.1.Giriş

İnsan dilinin temel işlevi iletişimdir. Bu nedenle iletişim ile dili ve dilin öteki işlevlerini ayrı düşünmek olanaklı değildir. Genel anlamda iletişim bağlamında insan dili değişik amaçlar için kullanılır. Örneğin, salata yaparken parmağını kesen aşçı ister istemez bir yığın küfür sıralar, bu durumda aşçı dilin anlatım işlevinden yararlanır, çünkü duygularını dışa vurur, ayrıca herhangi bir dinleyiciye gereksinim duymadan yapar bunu. Özellikle çocukların yinelenmelerle, dilin belli dizgelerini bozarak yeni kavramlar yaratarak dil ile oynamaları onun bir başka işlevini ilgilendirir. Ayrıca kimi yazın biçimlerindeki dil kullanımında, dilin bir oyun biçimi vardır hep. Düşünürler, düşüncelerini açıklamak için dili bir düşünce aracı olarak kullanırlar. Aslında tüm iletişim birimlerinin en etkili aracı değil midir dil? Kapı komşusu iki bayan pencereden bir başkasını çekiştirdiklerinde, ya da sokakta karşılaşan tanıdık iki kişi sohbe daldıklarında toplumsal bağları güçlendirmek için kullanırken dili, onun toplumsal işlevinden yararlanırlar. Böylece insan dilinin çok amaçlı bir araç olduğunu söylemek yanlış olmaz. Burada dilin amacı, bir işlevin gerçekleştirilmesi anlamında kullanılmaktadır. Dilin işlevlerinden birisi oldukça temel olanıdır; dil bizim dışımızdaki insanların davranışlarını etkilememize olanak sağlar, onları kimi durumlarda öyle çok etkiler ki, insanlar arasındaki dayanışmayı olanaklı kılar. İnsanlara özgü olan bu işbirliği, paylaşma özelliklerine kimi canlılarda da rastlandığı söylenir. Örneğin, kimi memeliler, arı, karınca gibi toplu yaşayan böcekler süreç içinde değişik iletişim dizgelerini kullanırlar. Ne var ki, insanlar arasındaki dayanışma ve işbirliği öteki canlıların egemenlik alanlarında görülebileceklerden daha ayrıntılı, daha kapsamlıdır. İnsanlar dışındaki hiçbir canlı topluluğunda insanlarınki ile karşılaştırılabilecek iş bölümü ya da birlikte üretim dizgesi yoktur. İnsanların bu özelliklerini dillerinden ayrı düşünmek olası değildir. İşte

onu çok başarılı kılan dilin temel iletişim işlevleridir. Dilin bir yağın öteki işlevleri ise bu temel işlevin yan ya da alt bileşenleri olarak nitelendirilebilir.

Dilin hangi işlevi üstlendiği, kullanıldığı bağlamca belirlenir. Bağlam salt tümce düzeyinde değil, burada metin-eylem kuramı bağlamında alınmaktadır. Metinler değerlendirilirken, ölçütlerden birisi metnin kaynaklandığı dil göz önünde bulundurulmalıdır. Dili kullanan hiç kimse, yazar, sözü söyleyen kişi, yalnızca dil ile yaşamaz, onlar ayrıca içinde yaşadıkları dilsel topluluğun sorunları ile kuşatılmışlardır.

Dili yaratan tek başına yazar, şair, romancı değildir. Dili kullanan kişi de kendisi gibi içinde yetiştiği dilsel topluluğun bir ürünüdür. Aslında toplumsallık, bireysellik, duygusallık, zihinsellik arasında çok kesin bir sınır yok gibidir. Dilin işlevleri için işlevin, kullarıyla eş değerde olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Wittgenstein'in dediği gibi dil bir eylemdir, yani kullanımdır, öyleyse tüm öteki eylemler gibi bu eylem de kullanıldığı zaman ve kullanıldığı bağlam içinde anlamını sürdürülebilir.

### **1.2. Metin – Eylem Kuramı:**

Metin-eylem kuramını kısaca açıklamak için söz-eylemlerin yetersizliğinden söz etmek gerekir. Aslında dilin işlevleri açısından söz-eylem kuramı ilk izlenim olarak açıklayıcı bir model olmasına karşın tümce ya da sözce düzeyinde kalması olumsuzluk sayılmasa bile bir eksiklik olsa gerekir. Çünkü söz-eylem, tek tek tümcelerin işlevlerini açıklamak için yeterlidir. Oysa iletişim ortamında insanlar genellikle karşılıklı tek tek tümceler ya da soru yanıt biçimindeki ikili konuşmalarından çok metin düzeyinde iletişimi sürdürürler. Burada metin, yerine göre tek bir sözcük olduğu gibi bir paragraf da olabilir. Metin-eylem kuramının kaynaklandığı söz-eylem kuramı, sözü söyleyen ile onu dinleyenin yalın ikilemesi biçiminde doğal dillerde eğrileme ve yanlış yorumlamalar için yeterli kolaylığı sağlayamamaktadır. Söz-eylem kuramına göre dilin amacı, gönderici ile alıcı arasındaki ilişki ve karşılıklı etkileşimdir. Göndericinin niyetini dil aracılığı ile alıcıya aktarmayı amaçlayan

söz-eylem kuramı bir metnin sorgulanması için ilk kuram sayılabilir. Bu durumda gönderici her değişik niyetini alıcıya aktarmak için, yararlanacağı her dilsel işlev için ayrı ayrı tümceler üretmek durumundadır.

En büyük dilsel birimin tümceden çok metin olduğu görüşü dilbilimciler arasında oldukça yaygındır. Özellikle dilin temel işlevi olan iletişim açısından en büyük dilsel birimin metin olduğu görüşü ağırlık kazanmaya başladı son zamanlarda. Tek tek tümceler incelendiğinde kuşkusuz dilin belli bir işlevi ötekilerine göre daha baskındır. O nedenle metin yapısı, gereği içerdiği her tümce birden çok dilsel işleve sahip olabilir.

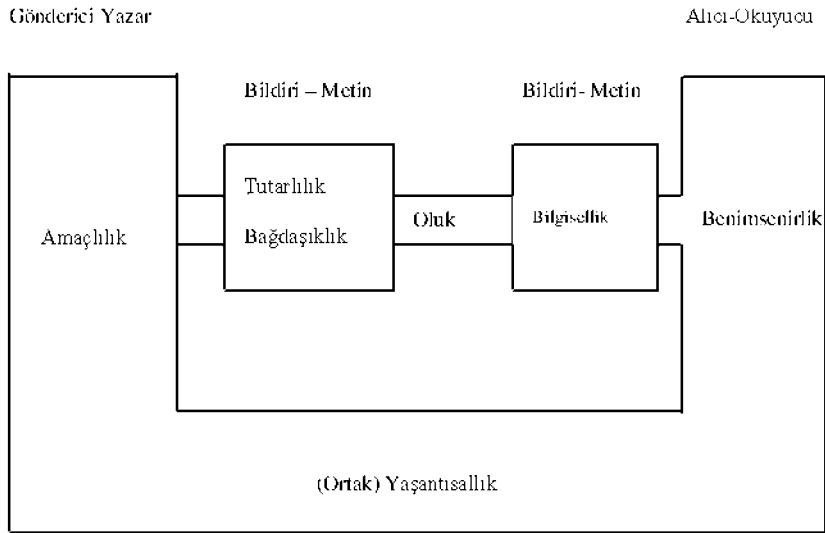
Söz-eylem kuramının kavramları sınırlı olduğu için dildeki eğretilme gibi doğal oluşumları açıklamak için yeterli değildir. Oysa yüz yüze konuşmalarda gönderici, alıcı, zaman ve uzam ile metin yazarından bağımsız olarak değişik zaman ve uzamda ardıl okuyucuları ile varlığını sürdürür. Bu olguyu açıklayabilmek için söz-eylem kuramı sınırları genişleterek metni içermelidir.

Bu durumda metin dilin eylem boyutunu da içeren en büyük dilsel birim olma özelliğini kazanır. Kısaca metin yazılı/sözlü ya da yazılandırılmış/sözlendirilmiş dildir. Her şeyden önce metin, yapısal örgütleniş ve işlevi açısından incelenebilir. Bir metnin oluştuğu ya da kullanıldığı bağlama gönderme yapmaksızın onu tümüyle anlamak hemen hemen olanaksızdır. Burada metin,söz anlamında kullanılmaktadır. Öyleyse bir sözün anlamı, o sözün ne türden davranışlar bağlamında kullanıldığına bağlıdır. Bu bağlamda söz-eylem kuramının temel birimi olan sözcük, belli bir zamanda, uzamda, belli bir kişi tarafından söylenmiş tümcedir. Sözün temel birimidir, bir başka deyişle metnin temel birimidir aynı zamanda. Tümcenin doğrudan doğruya kendisi olmayıp, gerçekte belli bir kullanım bağlamı içinde görülen biçimdir.

Metin ise çoğu kez görünüşte bir söz-eylemler dizisidir, metin-eylemdir. Metin-eylem kuramı makro söz-eylem kuramıdır bir bakıma, yani birçok söz-eylemlerin toplamı, birikmiş etkisidir denebilir. Ancak bu metnin, bir tümceler

dizisi anlamından çok daha geniş kapsamlı bir dilsel eylem olduğu anlamına gelir. Bir metnin yapısı, o metni oluşturan tümcelerin yapısı ve o tümceler arasındaki örtüşmedir. Metnin temel işlevi ise uyarmak, betimlemek, çağırarak, tanıtmak gibi eylemler olabilir.

Beaugrande ve Dressler'e göre bir metni oluşturan bağlaşıklık, bağdaşıklık, benimsenirlik, bilgisellik, yaşantısallık ve tutarlılık gibi ilkelerin bulunması gerekir. Bu ilkeleri dilin işlevleri açısından şu biçimde sınıflandırmak olasıdır: Ö.Başkan'a göre bunlardan amaçlılık, tutarlılık ve bağdaşıklık daha çok gönderici kaynaklıdır, öte yandan bilgisellik, benimsenirlik ise daha çok alıcıyı ilgilendirmektedir, bağdaşıklık ve yaşantısallık ise hem alıcıyı hem de göndericiyi aynı oranda ilgilendirir.



*Şekil 1. Metinsel Bildirişim -Başkan bu ilkeleri bir çizelge biçiminde şöyle gösterir- :  
(Başkan, 1988, 266)*

Metin, gönderici ile alıcı arasında dilsel bir köprüdür. Metin insanlarca üretilen boyutları değişik yazılı ya da sözlü, her türlü dilsel etkinliktir. Bu nedenle yine insanlara özgü olan, ancak aracılığı ile gerçekleştirilen her türlü

dilsel işlevi içinde taşır. Metin bir şiir, bir düz yazı, bir öykü, bir roman olabildiği gibi “oh” ya da “dikkat” gibi tek sözcükten de oluşabilir. Metnin bu özelliği göz önünde bulundurularak, bu çalışmada metni sözcük anlamında kullanabiliriz. Çünkü önemli olan dilsel birimin uzun ya da kısa oluşundan çok, onun kim tarafından, nerede, kime hangi amaçla söylendiğidir.

Söz-eylem kuramından yola çıkarak dilsel birim olması gereken metindir aslında. Çünkü metin daha büyük bir dilsel birimdir. Ayrıca metin-eylem kuramı, söz eylemden farklı olarak, metin eylem okuru gibi tek bir bileşeni de içererek söz-eylemlerin iletişimde dalgalar biçiminde iletilmesine, başka bir deyişle gerçek iletişim sürecinin bir parçası olmasını benimser. Metin okuru metnin bir parçası olduğu için bağlamı önceden bilmesi gerekmez, çünkü birçok durumda yazılı metinleri anlamak o andaki kullanımsal bağlama bağlıdır. Metin-eylem kuramının metne getirmiş olduğu “metin – eylem okuru” kavramıyla birçok okuyucunun her birisinin tekil deneyimine de izin verir ve her türlü iletişim bağlamının doğal bir parçası olan yanlış anlaşılma ve iletişimde beklenmedik durumlar için yalnızca gerçeklik değil ayrıca geçerlilik de sağlar.

Hiçbir metin tek başına tam anlamıyla özgün bir metin değildir. Tüm metinler kendilerinden önce üretilmiş bir metinler ağından esinlenirler. Bu nedenle, bir metin sayısız kültür kaynaklarından etkilenmiş, ya da alıntılanmış bir dokudur bir bakıma. Başka bir deyişle her metin bir alıntılar mozaiğidir.

Yazarı belli olmayan gazete haberi, ya da kimin söylediği belli olmayan herhangi bir söz, iletişim açısından çok bilgilendirici değildir. Örneğin, gazetenin tarihi bilinmiyorsa, haberdeki olayın okurca anlaşılması oldukça güçtür.

Gazete haberleri gibi birçok metinde “ zaman” ve “uzam” belirteçlerinin bağlamdan bağımsız olarak kimi işlevleri vardır. Anlamı ön planda tutan dilbilimsel modeller, söz-eylem de dahil olmak üzere, bu ayrımı açıklamakta yetersiz kalırlar. Oysa günlük konuşmalarda fiziksel olarak varlığı belli olan

göndericinin kimliği alıcı tarafından bilinir. Gazete haberlerinde göndericinin kim olduğu okuyucu tarafından merak edilir. Ayrıca okuyucunun kim olduğu da başka bir merak konusudur.

Örneğin, Atatürk'ün 1933 yılında okuduğu “ Nutuk”u alalım. Günümüz okuyucuları açısından ölümünden altmış dokuz yıl sonra bu metni okuyanlar acaba bir eylemde bulunuyorlar mı? Bir eylemde bulunuyor olsalar bile bu eylemin Atatürk'le ilişkisi nedir? Bir başka örnek şu olabilir: Bir gazete de haberinin okuyucusu İstanbul yöresinde yaşayanlardır. Gazete İstanbul'da basıldığı için bu yörede yaşayan insanları amaçlayarak haber oluşturduğunu düşünelim. Aynı haberin iklim koşullarından dolayı aynı gün değil iki gün sonra Hakkâri ilinde okunduğunu varsayalım, Hakkâri'deki okuyucu haber, olay, haberin özgün okuyucusu ya da bugün ile nasıl bağ kurar? Burada sorun olan, acaba bu haberin amaçladığı İstanbul'da yaşayan insanlar mı yoksa iki gün sonra o haberi okuyan Hakkâri'de yaşayan insanlar mı? Ayrıca tümünün söz-eylem kuramında yer aldığı açıkça belli olan bu okuyucuların herhangi birisini devre dışı bırakmak olası mıdır?

İşte söz-eylem kuramı bu gibi durumları açıklayacak yetkinlikte değildir. Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi gönderici, alıcı, zaman ve uzam bir metnin değişik zaman ve değişik uzamda ardıl okuyucuları ile daha karmaşık bir durum alır. Tüm bu bileşenleri ve bunların neden oldukları durumları içerebilmesi için söz-eylem kuramı daha genişletilerek metni içermelidir.

Jacobson'un söylediği gibi, yazınsal metinlerde her yeni okuyucu yapıta döner ve tüm öteki okuyucuların yorumları metnin alımlanmasında bir bileşen işlevi üstlenmiş olurlar.

Metin-eylem kuramına göre bir metnin birden çok okuyucusu vardır. Okur sayısı sınırsızdır. Bu okuyucuların her birisi metni kendi dünya görüşü çerçevesinde yorumlayarak alımlayacağı için, metin-eylem kuramı kapalı değil açık bir dizgedir. Söz-eylem kuramında bir okur ya da alıcı vardır genellikle, bu durumda söz-eylem kapalı bir dizgedir, metin-eylemin tersine.

Bir metnin içinde metin yazarı, metin okuru ve bir dizi de söz-eylemler yer alır. Metin okuru metnin bir parçasıdır, metin eylem okuru ise hep metnin dışındaki kişidir. Metin-eylem okuru, metin okuruyla aynı kişi olabileceği gibi bir gazete haberinin basımından iki gün sonra gazetenin basıldığı yerden uzakta bir yerde okuyan, ya da Atatürk'ün "Nutku'nun" Ata'nın ölümünden altmış dokuz yıl sonra okuyan okur da olabilir.

### **1.3. Dilin İşlevleri:**

Bir sözcenin ya da kullanılan herhangi bir dilsel birimin amacıdır dilin işlevi. Dilbilimcilere, budunbilimcilere, ruhbilimcilere göre dilin işlevlerini değişik biçimlerde sınıflandırmak olasıdır. Örneğin, İngiliz dilbilimci Halliday'e göre dilin düşümsellik, kişiler arası ilişki ve toplumsallık olmak üzere üç temel işlevi bulunmaktadır. Bir başka İngiliz dilbilimci Lyons da betimleme, anlatım, toplumsal olmak üzere üç temel işlevinden söz eder. Budunbilimci Malinowski'ye göre edimsel ve törensel gibi iki temel işlevi vardır. Karl Bühler ise kültür açısından anlatım, çağrı ve betimleme olmak üzere üç değişik işlevden söz eder. Bitton da belgesel, yazınsal ve anlatım işlevlerine dikkat çeker dilin. Roman Jakobson ise dilin işlevlerini altı ana başlıkta toplar; anlatım işlevi-iletinin alıcıyla olan ilişkisini belirler, çağrı işlevi-iletinin alıcı üzerindeki etkisidir, ilişki işlevi-iletişim kanallarını açık tutma işlevidir, göndergesel işlevi iletişimin gerçekten sergilenmesi işlevi, üst dil işlevi-iletişimde kullanılan kodları belirlenmesi işlevidir ve yazınsal işlevi-iletinin kendisiyle olan ilişkisidir. Bunların dışında dilin işlevlerini değişik adlar altında toplayan başka dilbilimciler de bulunmaktadır.

#### **1.3.1. İletişimin İşlevi**

Dilin temel işlevi olan iletişim işlevini de şu biçimde alt bileşenlerine ayırmak olasıdır.

- Yaşamı sürdürme işlevi: İnsanların en temel gereksinimlerini karşılamak için kullanılan işlev.



- Toplumsal işlevi: Kendi dışımızdaki insanlarla ilişki kurmak için başvurduğumuz işlevdir.
- İlişkileri oluşturma ve sürdürme işlevi
- Engelleri aşmak için başvurulan işlev.
- İnsanları etkilemek için kullanılan işlev.
- Geribildirim elde etmek için kullanılan işlev.
- Tartışmaya ilişkin işlev.
- Sorunları aşmaya ilişkin işlev.
- Kendisini ifade etmeye yarayan işlev.
- Açıklayıcı işlev.
- Duyguları açıklama işlevi.
- Bilişsellik işlevi.
- Bir söyleşiyi yönetme işlevi.

### 1.3.2. İşlevlerin Sınıflandırılması

Tüm bu işlevler göz önünde alınarak dilin işlevlerini şu biçimde sınıflandırabiliriz.

- Betimleme işlevi
- Anlatım işlevi
- Toplumsallık işlevi
- Çağrı işlevi
- Yazınsallık işlevi

### 1.3.3. Gönderici Açısından Dilin İşlevleri

- Araç-durumsal işlev
- Kişisel işlev
- Deneysel işlev
- Özgünlük işlevi

- Anlatım işlevi
- Toplumsal işlev

#### 1.3.4. Alıcı-Gönderici Açısından Dilin İşlevleri

- Kişiler arası ilişki işlevi
- Düşsel işlev
- Düzenleyici işlev
- Etkileşimsel işlev
- Yazınsal işlev

#### 1.4. Metin-eylem Açısından Dilin İşlevlerin Yorumlanması

a) **Betimleme İşlevi:** Alıcıya gerçek bilgi aktarma işlevidir.

“Dışarıda ısı 20 derecenin üstünde.”

“Dünya dönüyor.”

“Dilbilim Kurultayında hararetle tartışmalar oluyor.”

Bu tunceler her ne kadar göndericinin yargısını taşıyor olsa da gerçek bir durumu belirtiyorlar. Metin-eylem kuramı açısından bu tuncelerde yazar, okur tuncce düzeyinde olduğu için söz-eylem olan tunceler ile bir de metin-eylem okuru vardır. Metin-eylem okuru aynı söz-eylemleri (metinleri), metinlerin üretildiği zaman ve uzamdan farklı zaman ve uzamda okuyan kişidir.

b) **Anlatım İşlevi:** Göndericinin duyguları, düşünceleri, ilkeleri, önyargıları ve geçmiş deneyimi, bilgi birikimi konusunda bilgi veren işlevidir dilin. Bu işlevin en somut olarak görüldüğü metinler roman, öykü ve şiirdir.

Yazar kendi duygu, düşünce, inançlarını, dünya görüşünü içinde bulunduğu toplumun uzlaşımları çerçevesinde okuruna sunar ve toplumsal sorunlara çözümler getirmeye çalışır. Yazar ya da şair bu duygularını dilin anlatım işlevini yoğun bir biçimde kullanarak yapar. Şunu belirtmekte yarar var: Herhangi dilsel bir birimde dilin bir tek işlevinin kullanıldığını ya da tek bir işlevinden yararlanıldığını söylemek doğru olmaz. Bir metinde dilin birden çok

işlevinden eş zamanlı olarak yararlanılır. Okur, yazar, zaman ve uzam ile yazarın zamanı ve uzamı ayrı olduğu gibi farklı da olabilir. Bu nedenle yazarın amaçladığı okur dışında zaman ve uzama bağlı olarak hep bir metin-eylem okuru vardır.

Gündelik dil bilincimiz ile algıma yetimiz, içinde yaşadığımız kimi toplumsal kalıplarla biçimlenmiştir. Oysa bir yazın metninde şiir, öykü, romanın sunduğu kurmaca dünya bizim yeni bir algılama durumuna bürümemizi gerektirir. Örneğin Ataul Behram'ın şu dizelerindeki;

“İnsan saatlerce bakabilir gökyüzüne  
Denize saatlerce bakabilir, bir kuşa, bir çocuğa  
Yaşamak yeryüzünde, onunla karışmaktır  
Kopmaz kökler salmaktır oraya”

Kuş, çocuk ya da bu şiirde olmayan bir çiçek adı, yine yukarıdaki şiirin birinci dörtlüğünde düşsel sevgili bizim gündelik deneyimlerimizden tanıdığımız kuş, çiçek ve sevgili sözcüklerinin, kullandığımız dilde gösterdiği nesnelere olmaktan uzaktır.

Bu dörtlükte şair her ne kadar öğüt verir bir biçim yeğliyorsa da yaşamı nasıl değerlendirdiğini anlatarak örtük bir “ben” den söz etmektedir aslında. Bu durumda da dilin kişisel işlevinden yararlanmaktadır, anlatım işlevinin yanında.

**e) Toplumsal İşlev:** Kişiler arasında toplumsal ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesi işlevidir. Günlük yaşamımızda, içinde dilsel toplulukça da bir bakıma zorunlu kılınan kimi uzlaşımlar çerçevesinde kullandığımız dil bu işlevi üstlenir. Örneğin, bir lokantada garsonun servis yaptığı bir müşteriye “Başka isteğiniz var mı efendim?” diyerek kendisi ile müşteri arasındaki belli bir ilişkiyi belirler. Aslında bu ilişki o toplumdaki uzlaşımlarca, yani gönderen ile alıcının toplumdaki rol ilişkilerince önceden belirlenmiştir. Tümce düzeyindeki bu söz-eylemin sınırları zorlanarak zaman, uzam bileşenleri de

eklenerek metin-eylem olarak değerlendirilmelidir. Metin-eylem okuru yukarıdaki metinde geçen müşteri olabileceği gibi değişik uzam ve zamanda kullanılan benzer metinlerdeki müşteriler de olabilirler. Öyleyse metin-eylem okuru metnin dışında olabileceği gibi metin okuru da olabilir.

**d) Çağrı İşlevi:** Tümüyle alıcı kaynaklı olan bir işlevdir. Çünkü bu işlev alıcıya gönderme yapar. Gönderici tarafından söylenen ya da yazılan dilsel birimlerin yani metinlerin alıcıda uyandırdıkları etkidir. Söz-eylem açısından etki-sözdür. Çünkü gönderici kendi niyetini dil içinde dürtümleyerek alıcıya ulaştırır, bunu ya doğrudan ya da dolaylı olarak yapar. Daha çok tanıtım içerikli metinlerde geçen işlevdir.

“ERKEN TEŞHİS HAYAT KURTARIR  
KANSERDEN KORKMA  
GEÇ KALMAKTAN KORK.  
TÜRK KANSER DERNEĞİ ONKOLOJİ MERKEZİ”

Bu metinde dilin öteki işlevlerinin yanında dilin çağrı işlevi öne çıkarılmaktadır. Bu ilan ile Türk Kanser Derneği Onkoloji Merkezi insanları derneğe üye olmaya çağırmaktadır.

Mahkeme celbi, düğün davetiyesi, ölüm ilanları, ezan gibi metinler doğrudan çağrı işlevindedirler.

**e) Yazınsal İşlev:** İletişim sürecinde dilin yaratıcı ve sanatsal kullanımı içeren işlevdir. Jacobson’a göre dilin tüm kullanım biçimleri bu işlevlerden en azından bir tanesini seçer. Bu şu anlama gelir: Dil kullanımı ile dilin işlevleri kavramları birbiriyle büyük oranda örtüşürler.

Dilin kullanımının, kendi içinde anlam bütünlüğü ve tutarlılığı onun işlevselliğidir. Ancak belli bağlamlarda kullanıldığı zaman, yazılı ya da sözlü metinlerin oluşmasına olanak sağlar. Dil kendisi ile kullanıldığı durum arasında bir bağ oluşturur. Bu aşamalardan sonra da metin üretilmiş olur.

Gönderici kaynaklı olan bu işlev, alıcının tepkisiyle bütünleşmediği sürece tamamlanmış sayılmaz yazar ya da konuşmacı iletişimde konuşurken alıcı ya da okuyucunun gereksinimlerini, ilgilerini, deneyimlerini ve bilgi birikimini göz önünde bulundurduğu oranda iletişim sağlıklı gerçekleşmiş olur. Yazarın, aynı zaman ve uzamı paylaştığı okur için ürettiği metinlerdeki okur alıcıdır, yazar ile aynı zaman ve uzamı paylaşmayan okurlar ise metin-eylem okurlarıdır. Bu nedenle, bile bir metin çok okunmalıdır. Akşit Göktürk'ün de belirttiği gibi "bir yazınsal metnin okunmasından duyulan tat, her şeyden önce, metnin biçimiyle iletilen anlamın okurca kavranmasından doğar. Metin, ses, sözcük, tümce düzeyindeki en küçük biçimsel öğelerin bütün yapı içindeki belirleyici özelliği, anlambilimsel işlevdir."(Göktürk 1979:43)

Bir metni oluşturan bileşenlerin yanı sıra bir metin ancak metinler arası sınırlar içinde üretilebilir. Metnin iletilmesi ise tümüyle farklılıkların dokusu tarafından oluşturulur. Bu da ister istemez şunu çağırır; bir metin kendi dışındaki metinlere gönderme yapan metinsel bir ağ içinde yerini alır. Bu nedenle herhangi bir metin değişik yazarların ortak bir üretimidir. Metnin bir üretim olduğunu benimsemek ise onun belli bir süreçten geçmiş olduğunu benimsemek demektir, çünkü her metin kendi dışında metinler üretme gizilgücünü barındırır kendi içinde. Ayrıca her metin de başka metinlerin uzantısıdır. Bir yazarın ürettiği metin aslında daha önce başka yazarlarca değişik zaman, yer, okuyucu ve metin-eylem okuyucularıyla üretilmiştir. Öyleyse bir metni oluşturan tek başına yazar değil, metinler arası ilişkidir, çünkü var olan bir metnin her parçası, her tümcesi daha önce yazılmış ya da söylenmiş olan metinlerin değişik yer, değişik zaman ve değişik okuyucular için yazılmış ya da söylenmiş olan metinlerin bir çözümlemesidir. Bu durumda bir metindeki gerçek anlamda özgün iletinin ya da düşüncenin kime ait olduğunu kestirmek kolay olamayabilir. Bir düşüncenin ya kendisi ya da söze dökmüş biçimi, okurun zihninde varlığını sürdürür, bu işlem zamanı gelince

kendi özgün düşüncesiymiş gibi açığa çıkar, aslında bu aşamada o düşünce özgünlüğünü yitirmiştir. Bu konuda Derrida şöyle diyor:

“Bir düşüncenin kaynağı sürekli olarak öteki kaynaklara gönderme yapmak. İse bu kaynaklar bizi başka kaynaklara yönlendirir. Bu süreç sonsuza değin sürer.”

**1.5. Eylem Köklerine Göre Dilin İşlevleri:** Eylem köklerine göre dilin işlevlerini şu biçimde öbeklendirmek olasıdır.

- a) Rica etmek
- b) Düşünme sürecini açıklamak
- c) Görüş Bildirmek
- d) Yargıda bulunmak
- e) İnsan davranışlarını değerlendirmek
- f) Kişisel düşünceleri açıklama
- g) Toplumsal etkileşimde bulunma

### 1.6. Sonuç

Dilin bir eylem olduğu olgusundan yola çıkarak, dilin işlevlerinin en iyi metin içinde, metin-eylem bağlamında değerlendirilmeleri gerekir kanısındayım.

Bir metin yapısı gereği söz-eylemlerden oluşur. Bu söz-eylemler örgüsü, yine söz-eylemlerin olası sınırlarına kadar esnetilerek yazar, okur ve metine ek olarak zaman, uzam ve metin-eylem okuru bileşenleri de eklenerek metin-eylem modeli geliştirilmiş olur. Metin-eylem kuramı şu biçimde özetleyebiliriz: Metin-eylemde konu, onun zamanı ve uzamı, yazar ve yazarın zamanı ve uzamı, metin okuru ve onun zamanı ve uzamı, birden çok metin okuru ile onların zaman ve uzamının toplamıdır.

İnsanlar bir iletişim bağlamında tek tek tümceler kullanarak daha büyük dilsel bir birim olan metin düzeyinde iletişimi sürdürürler. Metni oluşturan tek

tek tümceler ise söz-eylemlerdir. Bunların sözdizimsel örgülerinin tümünün oluşturduğu metin ise bir metin-eylemdir. Metinsel düzeyde dilin işlevleri iletişimde yer alan yazar, okur, metin-eylem okuru arasındaki rol ilişkilerine göre değişir.

İletişimin temel birimi olan anlamı metin ile okuyucu ya da dinleyicinin karşılıklı etkileşimi sonucu üretilir. Bu bakımdan anlamı, üretimi dinamik bir eylemdir ve bu eylemde iki taraf eşit görev üstlenir.

### **KAYNAKLAR**

1. AKSAN. D. *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Ankara, 1993
2. AUSTIN, J.L., *How to Do Things with Words?* Oxford, Oxford University Press (1962)
3. BAŞKAN, Ö., *Bildirişim, insan-dili ve ötesi*, İstanbul, Altın Kitaplar 1988
4. BARTHES.R.: "The Death of the Author" in *Image, Music, Text*, New York, Hill&Wang,1977
5. CHOMSKY, N., *Language and Problems of Knowledge*, London, MIT Pres, 1988
6. DERRIDA, Jacques *Dissemination*, trans by Allan Baas, Chicago, UP,1981
7. GÖKTÜRK, A. *Okuma Uğraşı*, İstanbul, Çağdaş Yayınlar, 1979
- 8.HALLIDAY, M.A.K., "Explorations in the Functions of Language", *Explorations in Language Study* (Edwards,Arnold) London. 1973
9. KILIÇ.V., *Dilin İşlevleri ve İletişim*, İstanbul,Papatya Yayıncılık, 2002
- 10.SEARLE, J. R., *Speech Acts: An Essayin the Philosophy of Language*,Cambridge, Cambridge University Press 1969